

Gratis lærebøker – må de koste så mye?

Kai A. Olsen, Professor i informatikk, Høgskolen i Molde og Universitet i Bergen

Med Kunnskapsløftet skal alle klassetrinn få nye skolebøker. Det vil koste 2 milliarder kroner. I tillegg har regjeringspartiene lovet gratis lærebøker i videregående skole. Her diskuterer en om elevene skal få stipend til å kjøpe bøker eller om de skal få låne bøkene av skolen. Det første alternativet har flere fordeler. Elevene kan skrive i boka, de beholder boka og neste år vil elevene få en oppdatert bok. En utlånsordning har den ulempe at bøkene kan bli brukt om igjen og om igjen i mange år, kanskje lenge etter at de er blitt avleggs. Det kan bli lenge til neste store skolebokreform kommer. Fordelene med denne løsningen er at den blir billigere, det er nok derfor at Djupedal ser ut til å gå for dette alternativet.

I dag produseres lærebøkene av forlagene, og selges stort sett gjennom bokhandlerne. Da blir de kostbare. 500 kroner for boka og 200 for arbeidsheftet er ganske vanlig. Denne modellen har vi hatt svært lenge. Nå kan vi få noe større konkurranse med fri pris på bøker, men billige blir de ikke. Men om målet er å gi elevene gode bøker til lavest mulig pris kan vi tenke oss alternative modeller til den vi har i dag. Da må vi utnytte de mulighetene som ligger i ny teknologi. Vi har allerede gode erfaringer fra andre områder på hvordan vi kan unngå fordyrende mellomledd. Med Internett og Web kan vi kople oss direkte til bankens datasystemer, uten å gå veien om kassereren i skranken. Vi kan kjøpe billetter på nettet, og omgå reisebyrået. Kanskje blir også plateselskapene snart definert som unødvendige mellomledd, når artistene kan nå kundene direkte via nettet.

Lærebokproduksjon er en arbeidskrevende og kreativ prosess. Den kan ikke datamaskinen overta, men vi kan administrere den via nettet. Kunnskapsdepartementet kan ta ideene fra arkitektkonkurranser og la potensielle forfattere konkurrere om å lage skisser til lærebøker i aktuelle fag basert på læreplanene. En lærebokskisse vil kunne utformes akkurat som det prospektet en i dag ofte sender til forlaget; en beskrivelse av ideen bak boka, innholdsfortegnelse, og ett eller to kapitler i boka. En jury kan så vurdere hvilke forfattere som skal få premie. Dernest kan en betale vinnerne for å fullføre sine prosjekter. I sentrale fag kan det være aktuelt å få fram flere bøker, mens i små fag kan det være nok med bare en bok. Ideen er at departementet nå vil sitte med copyright for bøkene.

Hittil har vi ikke spart en krone. Forfatterne må få samme godtgjørelse, gjennom premier og betaling, som de fikk i royalty i det gamle systemet. Nå har vi imidlertid den fordel at vi kan fordele inntektene litt mer rettferdig, der også de som skriver bøker for fag med få elever kan få belønning. Manus kan nå legges ut på en Web-side, en lærebokportal. Nå kan eksperter på layout, språkvasking, oversetting m.m. gi tilbud om det skulle være nødvendig. I en slik åpen prosess vil vi nok få billigere tjenester enn de som gis av forlagene, men heller ikke her er det så store beløp å spare. De kommer først i distribusjonen av boka.

Allerede på dette tidlige stadiet kan skolene gjøre sine første vurderinger av boka. Når den er ferdig kan de laste den ned i elektronisk form for fri utnyttelse. De av elevene som har bærbar PC kan få boka inn på denne, eller skolen kan velge å kopiere boka der det bare er et fåtall elever som tar faget. Kopimaskinen kan også være aktuell om en bare vil bruke deler av boka.

I mange fag vil en imidlertid ha et ønske om en innbundet bok. Den kan bestilles via den samme nettportalen. Når fristen er ute kan det åpnes for anbud for å trykke og distribuere boka. Trykkeriet vil så ha en tidsfrist for å få eksemplarene ut til den enkelte skole. Det er her vi kan ta inn de helt store innsparingene. En 200 siders bok trykket på kvalitetspapir i fire farger med enkel innbinding kan trykkes helt ned mot 30 kroner pr. bok med et opplag på 10000 bøker – enda billigere om vi kan klare oss med en bok uten farger. Elevene vil da få boka til odell og eie, og arbeidsboka kan gjerne integreres i selve læreboka.

Forfatterne kan engasjeres til å videreutvikle boka. Denne kan da komme i ny utgave hvert år om nødvendig. I tillegg kan forfatterne få i oppdrag å utvikle en egen nettside for hver bok. Her kan de legge inn tilleggsmateriell, ekstra oppgaver, linker til aktuelle nettsteder og til dagsaktuelt stoff. Da kan lærerne og elevene bruke dette som et første utgangspunkt for å gå ut over de begrensningene som den trykte boka setter. Gjennom nettstedet kan lærerne, kanskje også elevene, få muligheter til direkte kontakt med forfatterne.

Denne modellen vil gi langt billigere lærebøker. Men modellen kan ikke brukes på alle fag med en gang. Den vil i utgangspunktet fungere best for bøker der forfatterne gjør hovedjobben selv. For noen læreverk, for eksempel en geografibok, vil en måtte kjøpe inn kart og bilder. Da kan det være greit å ha forlagets erfaring. Men også her går det mot stadig større nettbruk. Det finnes en rekke bildedatabaser på nettet, også "open source" der en kan få gratis tilgang til bilder eller der en må betale en liten avgift.

Jeg har nettopp utgitt en fagbok på et amerikansk forlag. Siden den ble utgitt i USA og skrevet for et vidt marked var det greit å bruke et forlag. Forlaget språkvasket boka, ellers brukte jeg mine egne kollegaer både i Norge og i USA som konsulenter på det faglige innholdet. Men andre som lager lærebøker for høyere utdanning klarer seg uten forlaget. Forfatteren setter boka selv, med tekstbehandleren eller med mer avanserte verktøy. Herfra til trykking av boka er det en helautomatisk prosess, ganske imponerende egentlig. I produksjonen av en bok for det lokale markedet, med 400 bilder og krevende layout, sendte vi datafilen med boka rett til trykkeriet, ventet i to uker, og mottok så 5 paller á 1000 bøker. Samme modell kan brukes for lærebokproduksjon til skoleverket.

Det vi ser er at moderne, men utprøvet teknologi, kan gi grunnlag for helt nye modeller. Vi får en omfordeling av rollene ved at Kunnskapsdepartementet og ikke forlagene tar initiativ til å få fram nye bøker. Forfatterne vil kunne få en utvidet rolle i forhold til den de kan ha om de går veien gjennom et forlag, for eksempel ved at de nå får noe større innflytelse også på bokas utseende. Forfatterne får sin godtgjørelse gjennom premier og ved betaling for å fullføre boka, dernest betaling for å ajourføre boken og Web-sidene. Hovedpoenget er at departementet har copyright, slik at de kan legge ut boka for fri avbenyttelse. Da kan vi, for mange bøker, kutte ut fordyrende mellomledd som forlag og bokhandel. Nå vil en vesentlig del av kostnadene ved å framstille boka gå direkte til forfatterne. Det vil gi høy kvalitet. Minst mulig penger legges igjen i de resterende mellomleddene.

Nå kan en innvende at dette vil gi myndighetene for mye makt i styring av bokproduksjonen. Men i dag er det de som bygger skoler, utruker laboratorier, utdanner og ansetter lærere og lager lærerplaner. Så hvorfor ikke administrere utvikling av lærebøker. Kanskje en bedre modell enn å overlate dette til private firma. Dessuten kan myndighetens innflytelse på bokvalget dempes ved bruk av en juryordning, som ved arkitektkonkurranser.

Skolene, og for den sags skyld alle andre som ønsker å bruke boka, vil få stor fleksibilitet i valg av løsning, fra å bruke elektroniske varianter til å kjøpe en papirbok. Elevene vil bli de store vinnerne. De vil få ajourførte bøker som de kan notere i sammen med dagsaktuelle Web-sider. Men selvfølgelig, en slik løsning vil ikke være med på å opprettholde verken distriktsbokhandlerne eller å stimulere til forlagenes aksjeutbytter.